

Swarzędzki alfabet historyczny Antoniego Kobzy

Siedziby właścicieli ziemskich na ziemi swarzędzkiej oraz właściciele dworów i folwarków w okolicy Swarzędza

Główne wejście do dworu (fot. Henryk Błachnio).

Nowa Wieś

Nowa Wieś – dawniej odrębna osada z folwarkiem, położona na południowy zachód od centrum Swarzędza, w 1954 r. włączona w obszar miasta. Wobec braku wiarygodnych źródeł przypuszcza się, że wieś lokowano około połowy XVIII wieku przez Koźmińskich, ówczesnych właścicieli klucza swarzędzkiego. W dokumentach pocz. XIX w. określa się Nową Wieś jako dziedziczny majątek szlachecki.

Na niektórych, starych mapach (1799, 1806) zaznaczano również Olędry położone opodal, na południe od Nowej Wsi. Osada Olędry prawdopodobnie zanikła do czasu przeprowadzenia reformy rolnej, czyli do lat 30-tych XIX wieku i większość map XIX wieku jej nie zaznacza.

Przyjmuje się więc, że pierwszymi właścicielami wsi byli zamożni Koźmińscy z Iwanowic, którzy trzymali cały „klucz swarzędzki” odkupiony w 1715 r. od Stanisława Garczyńskiego.

W 1791 r. Augustyn Koźmiński sprzedał „klucz swarzędzki” z Nową Wsią, Janowi Klugowi bogatemu bankierowi warszawskiemu, który na mocy uchwały Sejmu Wielkiego został nobilitowany i obdarzony herbem Kotwica. Nowy właściciel wyróżniał się troską o miasto i inne

swoje dobra ziemskie oraz angażował się w walce przeciwko Rosji podczas insurrekcji kościuszkowskiej 1794 r.¹ Niestety,

¹ Po rozbiorach, władza pruska poszukiwała listem gończym Ludwika Neopolda, księgowego zatrudnianego przez Jana Kluga. Podpisy Neopolda widniały na dokumentach wspierających powstańców – z pewnością za wiedzą Jana Kluga.

W tym cyklu artykułów przybliżających naszą historię, autor – Pan Antoni Kobza – opowiada Państwu o siedzibach właścicieli ziemskich na ziemi swarzędzkiej. Poznajmy zarówno historię samych budowli, jak i losy dawnych mieszkańców dworów i folwarków w okolicy Swarzędza. Dziś dzieje dworku w Nowej Wsi.

w 1796 r. Klug nagle zbankrutował i cały „klucz swarzędzki” sprzedano w tymże roku na subhastacji Aleksandrowi Augustowi Bojanowskiemu. Dość szybko, przed rokiem 1807, klucz swarzędzki z Nową Wsią (ale bez Swarzędza miasta), zakupił również na subhastacji Fryderyk Leopold Wildegans.

Po śmierci Wildegansa w 1813 r. cały majątek przeszedł drogą dziedziczenia w ręce wdowy Elżbiety Beaty Wildegans oraz trojga nieletnich dzieci. Majątek był bardzo zadłużony i w rezultacie Nowa Wieś została przejęta przez ekonomię poznańską a potem przez utworzoną w 1836 r. ekonomię swarzędzką, która skupiała w swym ręku majątki całej okolicy, przejęte przez skarbu państwa pruskiego.

Folwark oddawano w dzierżawę od czasu, gdy właścicielem był Bojanowski. W dokumentach odnotowano dzierżawców, a byli to m.in.: Andrzej Zawadzki (1803) Michał Przanowski (1809, 1810), Józef Rivoli (1838) ojciec słynnego przyrodnika i uczonego także Józefa oraz Polczyński (1854). Kilkakrotnie próbowano sprzedać wieś z folwarkiem. Stosunkowo często, aby podnieść atrakcyjność oferowanych do sprzedaży majątków, władze pruskie remontowały lub stawiały nowe niektóre obiekty gospodarcze w obrębie folwarku. W Nowej Wsi wyremontowano w 1822 r. studnię położoną opodal dworu. Mimo to, przez dłuższy czas nie zdołano sprzedać tego majątku i oddawano go w dalszym ciągu w dzierżawę.

Dopiero w 1857 lub 1859 r. Nowa Wieś została zakupiona od domeny

© Drzwi przeniesione z młyna w Bogucinie (fot. Antoni Kobza).

swarzędzkiej przez kupca poznańskiego Heinricha Wilcka, który obok folwarku posiadał cegielnię i torfownię w pobliżu granicy z miastem Swarzędzem oraz sklepy w Poznaniu.

W 1905 r. folwark z dworem, ale bez cegielni i torfowni zakupił od wdowy po Paulu Wilck, Jan Niemojewski (1878-1933), działacz Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, który od razu włączył się w życie społeczno-polityczne powiatu poznańskiego. Był współzałożycielem (obok ks. prob. Tomasza Nejczyka) Banku Ludowego w Swarzędzu, a w latach 1907-1908 był prezesem swarzędzkiego kółka rolniczego. Między innymi, przez organizację zebrania „Sokołów” poznańskich na terenie swojego majątku, naraził się władzy pruskiej i już w 1909 r. musiał sprzedać folwark na subhastacji. Majątek trafił do rąk poznańskiego przemysłowca Hermanna Rotholza, a od 1917 r. folwark przechodził do rąk kolejnych osób. W 1917 r. kupił go Carl Schrambach (Chrambach), od niego Maksymilian Drost, a od tegoż Tomasz Czekala (1918). Następni właściciele to: Wacław Łuczyński (1920), Nowakowski, a potem Jerzy Scheibler (1923 lub 1926). W latach 1930 – 1939 właścicielami folwarku byli bracia Andrzej i Henryk Maksowie. W niektórych opracowaniach (1937 r.) wymieniana jest także Aniela Maks, z tym, że nie wiadomo czy była to siostra wymienionych czy żona jednego z braci. Podczas okupacji niemieckiej, formalnie od 1943 r., dwór przejęły władze hitlerowskie. Po zakończeniu II wojny światowej folwark i dwór upaństwowiono.

Dwór

Dwór w swarzędzkiej Nowej Wsi należy do nielicznych, najlepiej zachowanych tego typu obiektów na ziemi swarzędzkiej.

Najstarsza, konkretna wzmianka o tej siedzibie właścicieli ziemskich, pochodzi z 1824 r., a dokumentem jest plan folwarku

Boczne wejście z terakotową głową konia (fot. Antoni Kobza).

Widok dworu od strony parku (fot. Henryk Błachnio).

w Nowej Wsi. Na planie zaznaczono nie tylko obiekty gospodarcze, ale również dwór, którego położenie pozostało niezmienione do dzisiaj.

Pierwotny wygląd dworu różnił się od obecnego, ponieważ najpierw była to skromna, jednolita bryła na planie prostokąta, zapewne remontowana w ciągu XIX i na początku XX wieku. Najpoważniejszy remont i rozbudowę przeprowadził po 1923 r. Jerzy Scheibler będący właścicielem majątku do około 1930 r.

W wyniku rozbudowy dwór został znacznie powiększony i zyskał bardziej reprezentacyjny charakter. Nadbudowano piętro ukryte w mansardowym dachu. Od wschodu, dostawiono nieco cofnięte skrzydło, a przy nim od frontu, dostawiono wyższą od całości, okrągłą basztę z charakterystycznym, spiętrzonym hełmem. Od strony dworskiego parku również dobudowano na planie półokręgu drugą, niższą basztę z podobnym choć nieidentycznym hełmem.

Główne wejście do dworu usytuowano od strony północno-wschodniej, w wystawce pełniącej rolę przedsionka. Nad wejściem, na wysokości piętra znajduje się ozdobny, niewielki plafon z mitycznymi postaciami.

Nad bocznym, wschodnim wejściem umieszczono w latach 70-tych XX wieku terakotową głowę konia, którą przeniesiono z remontowanej stajni dawnego dworu Hofmayerów, którzy posiadali do 1945 r. folwark

w Swarzędzu wsi i jezioro Swarzędzkie.

Na południowo-wschodniej ścianie dworu, także w latach 70-tych XX w. zamontowano ponad stuletnie, ozdobne drzwi przeniesione z remontowanego wówczas młyna w Bogucinie. Wykonane z drewna zostały obłożone blachą z wytłaczanymi secesyjnymi motywami i romańską wzorowaną na wczesnośredniowiecznej, plecionką².

Po II wojnie światowej skarb państwa przekazał obiekt Zakładowi Chorób Pszczół przy Instytucie Weterynarii w Puławach. Obecnie, we dworze jest hotel i restauracja.

Dwór otacza zasługujący również na uwagę, park krajobrazowy o powierzchni 4,5 ha., założony w na przełomie XIX i XX wieku. Znajdują się w nim pomnikowe dęby i dwa stawy przez które przepływa meandrami, zanieczyszczony strumień wpadający do Mielcucha zasilającego Jezoro Swarzędzkie.

Antoni Kobza

² Drzwiami tymi zainteresował się Konrad Nowakowski będący wójtem wiejskiej gminy Swarzędz w latach 1973-1974. Obawiał się, że oryginalne drzwi mogą ulec zniszczeniu podczas trwającej przebudowy młyna. Zaszugerował wówczas prof. Kosteckiemu, kierownikowi Zakładu Chorób Pszczół, aby zaopiekował się zabytkowym obiektem. Drzwi nie wróciły po remoncie do Bogucina, ale zamontowano je na ścianie dworu.